

УДК 373.2.015.311

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/28.208683>**Олена ЛІТІЧЕНКО,***orcid.org/0000-0002-7004-3837*

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри дошкільної освіти

Педагогічного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *o.litichenko@kubg.edu.ua*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито теоретичні аспекти виховання культури праці в дітей дошкільного віку. Доведено актуальність питання у зв'язку з оновленням змісту дошкільної освіти та пошуком нових підходів до організації розвивальної діяльності дітей. Проаналізовано поняття «культура праці» в дослідженнях вчених. З'ясовано, що виховання культури праці дітей дошкільного віку розглядається як складник загальної культури та найвищого прояву рівня трудової вихованості. Результати досліджень українських науковців свідчать, що дітям дошкільного віку доступно розуміння праці, її змісту й результату. Опанування трудовими діями не є основною метою виховання дітей, важливо формувати в дітей позитивне, творче ставлення до праці. Закцентовано увагу на значенні трудової діяльності в розвитку особистості вихованця. Розглянуто вікові особливості трудової діяльності в дошкільному віці. З'ясовано, що сучасні наукові дослідження фрагментарно висвітлюють питання виховання культури праці дітей дошкільного віку.

Автором здійснено спробу розкрити поняття «виховання культури праці дітей дошкільного віку». Виокремлено складові компоненти культури праці дітей дошкільного віку: знання про зміст і значення праці, інтерес та бажання здійснювати трудову діяльність, ціннісне ставлення до трудової діяльності, розвиток елементарних умінь і навичок практичної діяльності. Обґрунтовано, що підвищення рівня культури праці в дітей сприяє змістовній трудовій діяльності, вдосконаленню рівня умінь і навичок, розширенню кругозору, підвищенню рівня задоволення власною діяльністю, розкриттю творчого потенціалу дитини у виконанні трудових завдань, усвідомленню цінності праці для себе та для інших. Здійснено аналіз сучасних програм розвитку дітей дошкільного віку, з'ясовано, що в них містяться завдання трудового виховання, спрямовані на формування елементів культури праці.

Ключові слова: культура праці, праця, трудова діяльність, діти дошкільного віку.

Olena LITICHENKO,*orcid.org/0000-0002-7004-3837*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Lecturer at the Department of Preschool Education

of Pedagogical Institute

of the Kyiv Borys Grinchenko University

(Kyiv, Ukraine) *o.litichenko@kubg.edu.ua*

THEORETICAL ASPECTS OF EDUCATION OF WORK CULTURE IN PRESCHOOL CHILDREN

The article reveals the theoretical aspects of education of work culture in preschool children. The urgency of the issue in connection with updating the content of preschool education and finding new approaches to the organization of children's educating activity has been proved. The concept of "work culture" in researches of scientists is analyzed. It has been found that education of work culture of preschool children is considered as a component of the general culture and the highest manifestation of the level of labour education. The results of Ukrainian scientists' researches show that preschool children have an understanding of work, its content and result. Mastering work actions is not the main purpose of education children, it is important to form a positive attitude towards work for children, to develop creativity. Emphasis is placed on the importance of labour activity in the development of a child's personality. The age peculiarities of labour activity in preschool age are considered. It is found that modern scientific researches fragmentary highlight the issues of education of work culture in preschool children.

The author made an attempt to expose the concept of "education of work culture in preschool children". The components of work culture of preschool children are distinguished: knowledge about the content and meaning of work, interest and desire to carry out labour activity, value attitude to labour activity (of other people and own), development of skills and elements of practical activity. It is substantiated that increasing the level of work culture in children contributes to meaningful work activity, improving the level of the child's skills, widening the outlook of children, increasing the level of satisfaction with their own activity (self-fulfilment), disclosing the child's creative potential in performing work tasks, awareness of the value of work for themselves and others. The analysis of modern programs of development of preschool children is carried out; it is found out that they contain tasks of labour education aimed at forming elements of work culture.

Key words: education of work culture, work culture, labour activity, preschool children.

Постановка проблеми. Дошкільний період життя людини характеризується швидкими змінами в когнітивних здібностях, фізичному, мовленнєвому, соціальному та емоційному розвитку. Загальновідомо, що в дітей високий рівень сприйнятливості до соціальних впливів. У дошкільному дитинстві відбувається активний розвиток елементів довільності поведінки, самосвідомості, внутрішніх етичних позицій, виникненням ієрархії мотивів та узагальненням емоційних переживань. Це дозволяє стверджувати про самостійність і свідомість у трудовій діяльності дітей дошкільного віку, а отже, про утворення стійкого інтересу до трудової діяльності, формування розуміння й відчуття потреби у праці. Саме тому трудове виховання розглядається в педагогіці як важливий напрям роботи з дітьми.

Аналіз досліджень. Теоретичний аналіз наукових праць фахівців у галузі дошкільної освіти (Л. Артемова, З. Борисова, Т. Введенська, В. Логінова, Л. Маширина, М. Машовець, М. Матусик, М. Мірзаабдулаєва, В. Нечаєва, О. Проскура, Ю. Приходько, Т. Поніманська) свідчить про значне накопичення теоретичних напрацювань і практичного досвіду трудового виховання дітей дошкільного віку.

На думку З. Борисової, Д. Ельконіна, В. Нечаєвої, Т. Маркової, Д. Сергєєва, А. Люблінської, суть трудового виховання зводиться до того, що в дошкільний період дитинства можна й потрібно формувати загальні компоненти трудової діяльності (вміння планувати, діяти доцільно, заздалегідь представляти результати своїх дій). Значення праці полягає у виховному впливі на особистість дитини, оскільки це основа самореалізації особистості, пробудження у вихованця творчого потенціалу. За даними досліджень Б. Ананьєва, до 5–6 років дитина може повністю охопити весь процес діяльності від постановки мети до отримання результату. Це дозволяє говорити про можливість повного освоєння дітьми трудових процесів, посилення для їхнього віку (Дудкевич, 2012).

У сучасній дошкільній педагогіці трудове виховання розглядається як процес формування в дітей суспільних мотивів до трудової діяльності, поваги до праці дорослих, бережного ставлення до результатів, звички до трудової діяльності (Поніманська, 2013, Машовець, 2018). Серед найактуальніших проблем виділяють питання залучення до трудової діяльності та формування позитивного ставлення дитини до праці, формування культури праці.

Питання формування культури праці дітей дошкільного віку як складник загальної культури

та найвищого прояву рівня трудової вихованості розглядалось на початку 90-х років ХХ століття у працях Г. Беленької (Беленька, 1994). Проте подальшого дослідження означене питання не отримало. Оновлення системи дошкільної освіти актуалізувало проблему формування культури праці в дітей дошкільного віку.

Мета статті – узагальнити наукові думки вчених щодо виховання культури праці в дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Показником розвитку будь-якої держави є рівень виховання культури окремої особистості й суспільства загалом. Одним із пріоритетних завдань системи освіти є формування молодого покоління з високим рівнем культури.

Культура праці є невід’ємним складником загальної культури людини та розглядається вченими як система цінностей, які втілюються в поведінкових нормах і правилах. На думку вчених, становлення особистості має ґрунтуватись на засвоєнні дітьми, починаючи з наймолодшого віку, загальнолюдських цінностей, виховання загальної культури, культури власної діяльності як її складника.

В «Енциклопедії освіти» поняття «культура праці» висвітлено в широкому розумінні як матеріальну культуру, до якої належить стан продуктивних сил, трудових навичок людей; система моральних орієнтирів і зовнішніх економічних, соціальних, технічних, організаційних, психофізіологічних, екологічних, естетичних і суспільно-політичних умов, які під час трудової діяльності забезпечують задоволення потреб в економічному й соціальному добробуті працівника (Енциклопедія освіти, 2008). Отже, культуру праці варто розглядати як особливий складник культурного розвитку людини, адже вона поєднує в собі не лише трудову діяльність зі створення матеріальних і духовних благ, а і психологічну та розумову діяльність (сферу свідомості). Варто зауважити, що вчені глибоко пов’язують духовна культура із сутністю діяльності людини. Щоб засвоїти духовні цінності та зробити їх особистісними характеристиками людської діяльності людині потрібні не тільки знання, а й уміння їх оцінювати, прагнення удосконалювати свої знання, уміння, навички. Тому виховання культури праці неможливе без формування в особистості морально-етичних, світоглядних, естетичних й емоційно-вольових уявлень про цінності праці.

В єдності культури праці й загального гармонійного розвитку особистості В. Сухомлинський убачив основний принцип трудового виховання.

Педагог справедливо зазначав, що гармонійного, всебічного розвитку, освіченості, духовного багатства, моральної чистоти – усього цього людина досягає лише за умови, коли поряд з інтелектуальною, моральною, естетичною й фізичною культурою досягає високого ступеня культура праці, трудової творчості (Сухомлинський, 1977).

С. Матушкін виокремив складники загальної культури праці: добросовісне виконання навчально-трудова обов'язків і водночас виявлення творчості, ініціативи, почуття колективності, взаємодопомоги; уміння й навички виконувати доручену роботу якісно і в установлені терміни, добре розуміючи процес цього виду праці; уміння швидко включатись у роботу, правильно планувати її, цінувати фактор часу; дотримуватись правил поведінки, які забезпечують ділову обстановку під час роботи в навчальних майстернях, а також правил техніки безпеки й санітарії; бережливого ставлення до обладнання, інструментів та матеріалів [38].

О. Аніщенко вважає, що культура праці передбачає культуру мислення (вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, класифікувати, абстрагувати, узагальнювати), техніку навчання трудових дій (уміння виконувати дії – стихійні або цілеспрямовані, типові для певного виду праці, володіння доцільними й раціональними прийомами та методами роботи) гігієну розумової праці, мотивацію до трудової діяльності, культуру поведінки під час виконання трудового завдання (1). Отже виховання культури праці потребує від педагогів значної підготовки та комплексної роботи з дітьми, що передбачає долучення вихованців до фізичної й розумової праці доступної їхньому віку (Аніщенко, 2009).

Рівень культури праці визначається такими вміннями: елементарно планувати свою роботу, вважаючи її частиною трудової діяльності всього колективу чи групи; утримувати в чистоті своє місце роботи й раціонально використовувати інвентар для праці та матеріали; працювати швидко й охайно, дотримуючись правил техніки безпеки й застосовувати доцільні прийоми праці; якісно виконувати трудові дії; виконувати інструкції вихователя спиратись на власний, раніше здобутий досвід точно й відповідно до вимог, які ставляться в певний період навчання, виготовляти вироби; вміти користуватись планом-схемою виробу; виконувати поставлене завдання виявляти творчість та розумову ініціативу (Аніщенко, 2009).

Дослідження О. Запорожця, А. Люблінської, В. Нечаєвої переконують, що до 5 років дитина

дошкільного віку може відрізнити працю від гри. Діти вирізняють працю як серйозну справу, тому вважають доцільною участь вихованців у найпростіших видах трудової діяльності.

Для дітей дошкільного віку праця має свої особливості: умовність, відсутність суспільно значущого результату, основний акцент на виховну та розвивальну значущість дитячої праці. Водночас така праця є результативною, але пріоритетним результатом тут виступає нематеріальне (вирощена рослина, виготовлена іграшка, накритий стіл), а моральне втілення – усвідомлення дитиною значення докладених зусиль (Машовець, 2018).

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти трудове виховання розглядається як цілеспрямований процес формування в дітей трудових навичок і вмінь, поваги до праці дорослих, звички до трудової діяльності. У процесі трудової діяльності формується загальне позитивне ставлення до навколишньої дійсності; тому варто формувати культуру праці з дитинства (Поніманська, 2013).

Дослідження, здійснені у 80–90-х роках ХХ століття Г. Беленькою та О. Булатовою доводять, що вдосконалення роботи із трудового виховання дітей дошкільного віку потребує формування в дітей дошкільного віку культури праці (Беленька, 1994, Булатова, 1977).

На думку Г. Беленької у старшому дошкільному віці діти здатні усвідомити значення культури праці для її результату, а також засвоїти такі уміння як самостійне визначення мети праці, планування й організація трудового процесу, вміння раціонально використовувати матеріали та обладнання, виховувати фактор часу в роботі, об'єктивно оцінювати результати праці (Беленька, 1994, 2014).

Дослідницею було з'ясовано, що оволодіннями культури праці відбувається за певного рівня розвитку самостійності дитини. Розвиток самостійності – одна з умов ефективної роботи з розвитку та формування в дітей навичок культури праці. Г. Беленька доводить, що процеси оволодіння основами культури праці й набуття дитиною самостійності у трудовій діяльності взаємопов'язані і взаємозумовлені, оскільки оволодівши знаннями і вміннями, трудовими навичками, дитина набуває необхідної самостійності (Беленька, 2010).

Дослідниці дійшла висновку, що формувати в дитини культуру праці – це означає виховувати в неї звичку утримувати в порядку місце, де вона працює, навчається, грається; звичку доводити до кінця розпочату справу, бережно ставитись до іграшок, речей, книг. Діти в середньому, а особливо у старшому дошкільному віці, пови-

нні навчитись готувати все необхідне для занять, праці, підібрати іграшки відповідно до ігрового змісту.

Дослідження О. Булатової та Г. Беленької засвідчують природний потяг вихованців до цікавих, змістовних занять, уміння цінувати час. У старшому дошкільному віці дитина учиться регулювати свою діяльність і відпочинок, швидко й організовано виконувати гігієнічні процедури, ранкову гімнастику. Це є основою для формування в неї навичок ефективної організації праці. Спеціально організовані види діяльності в закладі дошкільної освіти дозволяють закласти основи культури праці, які будуть розвиватись й удосконалюватись у майбутньому. Уміння організовувати трудову діяльність є важливим складником культури праці (Беленька, 1994, 2014, Булатова, 1977).

Висновки. Отже, виховання культури праці в дітей дошкільного віку розуміємо як цілеспрямований процес формування системи знань про зміст і значення праці, ціннісного ставлення до трудової діяльності (власної та інших людей), розвитку вмінь і навичок елементів практичної діяльності.

Основними складниками виховання культури праці визначаємо: знання дітей про професії дорослих (суть їх трудової діяльності), господарсько-побутову працю людей; формування позитивного ставлення до власної праці та праці інших людей, розуміння її цінності; інтерес до трудової діяльності, бажання брати участь у спільній діяльності з дорослими та іншими дітьми; уміння самостійно планувати та органі-

зувати власну діяльність (підготувати необхідні матеріали та інструменти), досягати поставленої мети (результату праці), за необхідності запитувати поради в дорослого, просити про допомогу; розвиток умінь і навичок елементарної трудової діяльності, пов'язаних із самообслуговуванням, господарсько-побутовою діяльністю, працею на природі, художньою працею, ефективність участі дитини у праці (колективній чи спільній) – уміння взаємодіяти і працювати в колективі з дітьми; якісно виконувати доручену справу (за доручення дітей або вихователя), вміння помічати й коректно вказувати на помилки в роботі інших ідей, допомагати у вирішенні спільних завдань; ступінь розкриття творчого потенціалу дитини у виконанні роботи, її задоволення власною діяльністю (самореалізація).

Дослідження із трудового виховання дітей переконують – у дошкільному дитинстві закладаються основи культури праці як складника загальнолюдської культури. На основі аналізу Базового компонента дошкільної освіти та сучасних програми розвитку дітей дошкільного віку зазначаємо, що в нормативній базі визначено завдання, спрямовані на виховання культури праці, формування основних її складників. Проте проблема теоретично розроблена недостатньо, тому педагогіки-практики не мають чітких рекомендацій щодо того, як треба їх вирішувати. Дослідження переконливо доводять, що питання виховання культури праці у вихованців ЗДО має здійснюватись цілісно й систематично, це відкриє подальші перспективи для досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко О. Проблема наукової організації праці учнів загальноосвітньої і професійної школи в історії розвитку педагогічної науки і практики в Україні (кінець XIX – XX століття) : дис. ... д. пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ, 2009. 518 с.
2. Беленька Г. Виховання елементів культури праці в дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1994. 171 с.
3. Беленька Г. Праця в житті сучасної дитини. *Дитина – педагог: сучасний погляд. Психолого-педагогічні та соціальні аспекти сучасної дошкільної та початкової освіти*. Луганськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка», 2010. С. 325–337.
4. Беленька Г. Самостійність формується в праці. *Палітра педагога*. 2014. № 4. С. 3–5.
5. Булатова О. Культура праці і бережливість – риси комуністичні. *Дошкільне виховання*. 1977. №3. С. 31–34.
6. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
7. Дуткевич Т. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
8. Матушкин С. К вопросу воспитания трудолюбия. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-vospitaniya-trudolyubiya/viewer> (дата звернення 02.04.2020 р.).
9. Машовець М. Трудове виховання дітей дошкільного віку: пошук нових ідей. *Інноватика у вихованні*. 2018. Вип. 7(2). С. 147–153.
10. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. 2-ге вид., доповн. Київ : Академвидав, 2013. 464 с.
11. Сухомлинський В.О. Павлицька середня школа. Київ, 1977. Т. 4. 495 с.

REFERENCES

1. Anishchenko O. Problema naukovoї orhanizatsii pratsi uchniv zahalnoosvitnoi i profesiinoї shkoly v istorii rozvytku pedahohichnoi nauky i praktyky v ukraini (kinets XIX – XX stolittia) [The problem of scientific organization of work of

students of secondary and vocational school in the history of the development of pedagogical science and practice in Ukraine (end of XIX – XX century)]. Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. Kyiv, 2009. 518 s. [in Ukraine]

2. Bielenka H. V. Vykhovannia elementiv kultury pratsi u ditei starshoho doshkilnoho viku. [Upbringing of work culture elements in preschool children]. Natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 1994. 171 s. [in Ukraine]

3. Bielenka H. Pratsia v zhytti suchasnoi dytyny. [Work in the life of a modern child]. Dytna – pedahoh: suchasnyi pohliad. Psykholoho-pedahohichni ta sotsialni aspekty suchasnoi doshkilnoi ta pochatkovoї osvity. Luhansk : Vyd-vo DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet im. Tarasa Shevchenka», 2010. S. 325–337. [in Ukraine]

4. Bielenka H. Samostiinist formuietsia v pratsi. [Independence is formed in work]. Palitra pedahoha. 2014. № 4. S. 3–5. [in Ukraine]

5. Bulatova O. Kultura pratsi i berezhlyvist – rysy komunistychni [Labor culture and thrift - communist traits]. Doshkilne vykhovannia. 1977. №3. С. 31–34. [in Ukraine]

6. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education] / hol. red. V. H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. 1040 s. [in Ukraine]

7. Dutkevych T. V. Dytiacha psykholohiia [Child psychology]. Navch. posib. K.: Tsentр uchbovoi literatury, 2012. 424 s. [in Ukraine]

8. Matushkyn S. E. K voprosu vospytanyia trudoliubya [To the issue of industrious industriousness] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-vospitaniya-trudolyubiya/viewer> (data zvernennia 02.04.2020) [in Ukraine]

9. Mashovets M. A. Trudove vykhovannia ditei doshkilnoho viku: poshuk novykh idei. [Labor education of preschool children: search for new ideas]. Innovatyka u vykhovanni. 2018. Vyp. 7(2). S. 147-153. [in Ukraine]

10. Ponomanska T.I. Doshkilna pedahohika [Preschool pedagogy]: pidruchnyk . 2-he vyd., dopovn. K.: Akademydav, 2013. 464 s. [in Ukraine]

11. Sukhomlynskyi V.O. Pavlyska serednia shkola [Paul's High School]. K., 1977. T. 4. 495 s. [in Ukraine].